

ПРЕПОДОБНИ ГРИГОРИЈЕ ВОЈЛОВИЧКИ СИНАИТ

Лазар Љубић*
Епархија шимочка,
Зајечар

Апстракт: Овај текст је агиолошке природе и огледа се у потреби за расветљавањем Григоријеве свештачке личности и ошклањањем његових сумњи, а све у контексту његовог црквеног прослављања као светиога. Полазећи од оскудних и недоречених историјских извора и чињеница, које тим пре не могу бити валидне, пристићемо археолошком и антрополошком светлу сагледавања ове теме што ће се показати веома битним. Доносимо и делове прикуљених текстова који су релевантни за ову тему. Значај рада је у томе што даје одговор на више питања постављено питање: ко је Свети Григорије Синаит чије су мошти у Војловици, тј. да ли је идентичан са Григоријем Синаитом чије су мошти у Горњаци? Ово је мултидисциплинарни рад и помаже да буде обновљено бојослужбено прослављање Божјег угодника Григорија које подразумева агиографски, иконографски и химнографски елементи.

Кључне речи: Св. Григорије Синаит, мошти, Војловица, археологија, антропологија, Св. Григорије Горњачки.

1. Увод

Манастир Војловица налази се надомак Панчева у Банату. Ова светиња је чувена као један од најзначајнијих верских, националних и културних споменика на овим просторима. Икона Мајке Божје и кивот светог подвижника од давнина сабирају Цркву Божју на

* lazarljubic98@gmail.com.

овом месту. По старом предању, у манастирској цркви је био гроб једног Синаита, настављача исихастичког монашког подвига из 14. и 15. века, по имену Григорија. Његов култ, заједно са архитектонском основом манастирске цркве у традиционалном рашком стилу и откривеним остацима фреско-сликарства позне византијске уметности, сврставају манастир Војловицу у једну од ретких сакралних знаменитости у северним крајевима наше земље. Од проналаска святих моштију протекло је много година и питање чије нам је мошти Господ даровао дуго је чекало своје разрешење. Многе појединости се неће сазнати јер их је дуга и бурна прошлост заувек однела у заборав. Од суштинске је важности установити да ли пронађене мошти припадају подвижнику кога манастирско предање памти и да ли се он може поистоветити са неким већ познатим подвижником под тим именом. Зато, оно што се сазна о светоме, мора се трезвено расудити и потом препознати као довољно или не, тек толико ради обнављања заборављеног култа древног богоугодника.

2. Настанак манастира Војловице у контексту предања о Синаиту

Историјски извори како о настанку манастира тако и о преподобном Григорију не пружају много информација. О настанку и историји манастира је написан приличан број текстова. У њима се износи више предања о томе како је основан најстарији банатски манастир после Месића. Веома је могуће да ово питање стоји у непосредној вези са преподобним Григоријем Војловичким, иако је настанак манастира доведен у везу са личношћу овог подвижника само у студији „Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века“ јеромонаха др Амфилохија Радовића из 1981. године (Радовић 2010: 218). Иако је на ово питање веома тешко одговорити поуздано, одговор би доста казао и о приликама настанка манастира и о светом тиховатељу.

Једна од легенди говори да је манастир Војловицу основао Св. деспот Стефан Лазаревић 1383. године. На историјску немогућност овакве легенде први је указао протојереј Димитрије Руварац 1887. године. Наиме, он износи три разлога, које ће усвојити и каснији истраживачи: 1) у то доба област северно од Дунава није била под српском управом, 2) деспот Стефан је тада имао само тринаест или четрнаест година и 3) у његовом житију се не спомиње градитељство Војловице (Руварац 1887: 1). Неприхватљива је и легенда о бици код Лебана, јер је погре-

шно датирана у 1393. годину. Познато је да се ова битка одиграла 1454. године и да је у њој настрадао Никола Скобаљић, вазал деспота Стефана. Ипак, легенда о вези са лебанским крајем у нешто другачијој верзији има веродостојне основаности. У лебанском крају и данас постоји село Велики Војловац са остацима древног манастира (суфикс *-вац* са значењем села потиче с краја 14. или почетка 15. века), а некада се звало и Војловица и Војловце. Настало је 1391. године исељавањем косметских Срба, било у Црну Гору, било преко Саве и Дунава, или пак у лебански крај. Познато је да су новооснована насеља добијала стара имена понета из завичаја. У првој половини 15. века, услед продирања турске војске, село се једним делом иселило у Панчево, тако да је веома могуће да је народ понео мобилијар свог манастира из завичаја, а новоподигнутом манастиру дао старо име. У свести панчевачких Војловчана постоји сећање о пореклу са Косова и Метохије (Миљковић 1999: 219–221). На ово предање се може надовезати једно друго, да су банатски манастир Војловицу основали монаси пребегли из јужне Србије, што је по јерођакону Георгију Малошевићу било у 15. веку, а по архимандриту Илариону Руварцу у 16. веку (Матић 1973: 154).

Војловички игуман Јоаникије Милковић у „Повести општежитељног манастира Војловице“ као време оснивања манастира наводи најпре 1383. годину, али надаље наводи искључиво 1405. годину. У инвентарима манастирским од 18. века па кроз цео 19. век провлачи се друга година. Милковић је 1383. годину нашао највероватније у инвентару из 1771. године и некритички је усвојио, мада је за то можда и имао разлога (Мошин 1938: 440–441). У време његове управе, у тадашњим политичким приликама аустријског царства, за опстанак манастира је било веома битно доказати његову древност, те је Милковић отуда прибегао најстаријој години којом је располагао.

Година оснивања која се може наћи у старој манастирској документацији може имати историјску основаност. Деспот Стефан је 1405. године издао шест повеља разним манастирима, међу којима су и повеље Хиландару и Пантелејмону на Светој Гори али и Тисмани и Водици у Румунији. Претпоставља се да је деспотску повељу добио и манастир Војловица, али она није сачувана. Ковин је био насељен српским становништвом већ од 1402. године, а угарски владари почев од 1405. године додељују низ повластица српском становништву на овим просторима. Према др Војиславу Матићу, време настанка манастира треба тражити знатно пре 1437. године, од када се бележе чешћи упади Турака (Матић 1988: 6).

Археолошка истраживања, која су обављена у склопу архитектонско-конзерваторских радова на цркви манастира Војловице од

1981. до 1988. године, али и касније, од 1993. до 1995. у порти, показала су да је настанак манастира Војловице тешко датирати крајем 14. и почетком 15. века. Према резултатима археолошких ископавања, темељ цркве је укопан у културни слој 15. века. Архитектонска слика војвођанских манастира из 15. и почетка 16. века, према др Војиславу Матићу, свакако укључује и цркву манастира Војловице (Матић 1973: 167; Павловић 2006: 339).¹ Притом треба узети у обзир да најстарији писани извори о манастиру Војловици потичу из прве половине 16. века (1526, 1530. и 1542. године) (Миљковић 1999: 219).

Уколико је манастир заиста основао деспот Стефан Лазаревић 1405. године, предање о Војловичком Синаиту би било поткрепљено. Чак и да манастир није саграђен тада, него неколико деценија касније под ктиторством српских деспота, територијална припадност јужнобанатске области под српску средњовековну управу (Богдановић – Михаљчић 200: 248, 543; Ивић 1939)² довољан је разлог да оправдамо појаву Синаита северно од Дунава. Због ова два разлога говорити о Синаитима у Банату није искључено, иако је мало необично. Није мали број истраживача који настанак манастира везује за монахе који су услед турске најезде пребегли из јужне Србије (Малошевић 1936: 93). Ова претпоставка даје простора допуни да су ти монаси били Синаити. За ову тему је значајно да се увиди и могућност да су лебански Војловчани у збегу понели и мошти свог свеца или се збег чак дешавао за живота Светог Григорија. У том случају Григорије не би био ништа мање Војловички, мада би његов назив Војловички укључивао два истоимена топонима.

3. Историјски извори

Житије преподобног Григорија Војловичког Синаита нам је непознато. О многим светим, посебно подвижницима, знамо на основу кратких записа, помена, њихових манастира, икона и моштију. Многи исихастички подвижници у Србији немају састављено житије, па та-

¹ Археолошка истраживања у цркви су била условљена рестаураторско-конзерваторским радовима али и статичком нестабилношћу цркве. То је, свакако, утицало на резултате истраживања, због чега смо у обавези да према добијеним резултатима у одређеној мери будемо резервисани.

² Постоји и навод да је деспот Стефан крајем 1403. и почетком 1404. године доbio Београд и Мачву, а 1411. године делове Баната и Бачке у Угарској и, између осталих, Торонталску жупанију (Калић и др. 1982).

ко и овај. За неке од њих су везане легенде које казују о њиховом локалном култу, али то није случај са војловичким подвижником. Наша основна сазнања о овом свецу биће заснована на више веома кратких и једноличних историјских извора о збивањима са његовим моштима, док о његовом животу немамо никаквих историјских података.

Карактеристично је да се овај светац увек помиње као „Григорије Синаит“, што отежава његову идентификацију, будући да је Григорије било врло заступљено име у монашким круговима 14. века. То је засигурно тако због огромног ауторитета који су у то време уживала двојица великих исихаста: преподобни Григорије Синаит (назван Старији, управо због мноштва истоимених светаца) и светитељ Григорије Палама. У Србији су у 14. веку живела тројица монаха који су препознати као свети а носили су име Григорије. То су: Григорије Горњачки, Григорије Војловички и Григорије Куманички. Григорије Синаит у Војловици је био посредни или непосредни духовни следбеник Св. Григорија Старијег Синаита, подвижника из Парорије, у чију част је добио име (позната је појава да духовник новопостриженом монаху даје име свог духовног руководиоца). Можда је био и у духовној свези са Григоријем Горњачким или Ромилом Раваничким, непосредним ученицима Григорија Старијег, али на то директно не указују никакви извори (Радовић 2010: 218; Плећевић 2008: 127). У сваком случају, реч је о Григорију који је био један од Синаита и чије мошти почивају у манастиру Војловици.

Најстарији познати писани помен Војловичког Синаита је из 1771. године. У кратком опису манастира, који налазимо и код протојереја др Радослава Грујића (Грујић 1906: 31), каже се да у цркви „преподобног оца Григорија Синаита, са десне стране певнице, у гробу, мошти почивају“ (АСАНУК 1771). Одсуство ранијих извора није зачуђујуће зато што је и других записа везаних за Војловицу пре 18. века веома мало. С обзиром да се поменути светиња описује на почетку инвентара, док се опис цркве изоставља, др Бранислав Тодић ће закључити да се ради о великој светињи чији је култ знатно старији од 1771. године (Тодић 2011: 92). Поменути запис ће се наћи и у инвентару за 1775. годину (АМВ 1775). Војловички монах Атанасије, бежећи од страдања, 1739. године долази до Темишвара (Војновић 2015: 87). Са собом је понео манастирску ризницу, али се мошти у списку који је тада сачињен не спомињу (АСАНУК 1739). Претпоставља се да би монах понео тако велику драгоценост као што су мошти. Због чега то није учинио могло би се образложити тиме што су мошти и тада биле закопане у земљи, што је био прилично сигуран начин да се сачувају.

У инвентару из 1782. године налазимо детаљнији опис: „Са десне стране при певници је гроб светог оца Григорија Синаита. Одозго је плоча од камена, над плочом је кивот од дрвета, тестером урађен (изрезбарен), осликан и позлаћен. На њему су три иконе од дрвета: светих Архистратига, и светог Григорија Синаита и светог Симеона и Саве, српских просветитеља. „Сверху“ кивота (изнад кивота или чело кивота) је крст, на њему је изображено Распеће Христово и лоза од гвожђа, позлаћена трикијарама. Покривен је једним чаршафом од тафота „морастог“, а около обложен златном чипком с пантљикама“ (АМВ 1782а; 1782б). Познато је да се исте године у манастиру налазио и барјак са ликом Св. Григорија Синаита (АМВ 1782б), а наредних година су куповани нови прекривачи за гроб (АМВ 1783, 1785, 1786), због чега Тодић запажа да су се „монаси са највећом пажњом односили према својим светињама“ (Тодић 2011: 93). Године 1799. сазнајемо да је „са десне стране код певнице кивот преподобног прекрасно од ‘билтоара’ направљен, где и моштију почивају. Као иконостас и тронове, а исто је кивот позлаћен и осликан године 1797.“ Кивот је или у потпуности мењан, или само рестауриран 1797. године (АМВ 1799), зато што је сигурно био оштећен приликом паљења манастира 1788. године. Али пошто се издатак за ову потребу не спомиње у манастирским рачунима, вероватно је новац приложио неко са стране (Тодић 2011: 94).

Битно сведочанство о поштовању Св. Григорија Синаита у Војловици представља његова икона која датира из 1797. године. Налази се у јужној певници (вел. 100x33 цм) у реду престоних икона. Светац је представљен у пуном расту са сигнатуром: преподобни Григорије Синаит (Павловић 1965: 198). Сличан је и Григоријев лик у бакрорезу, дело познатог бакроресца Готфрида Прикснера, а прилог Георгија Обрадовића, штампан у Милковићевој „Повести“ 1801. године у Будиму.

Игуман војловички Јоаникије Милковић у „Повести општежитељнога манастира Војловице“ 1800. године је записао: „У манастиру овоме је и многоцелебна и чудотворна икона Пресвете Богородице;³ а унутра, са десне стране певнице, још и мошти преподобног оца Григорија Синајског у земљи почивају, те који му с вером приступају, и исцељења задобијају“ (Милковић 2002: 32). Назив „Синаити“ за означавање монаха који су дошли са Медитерана у Србију током 14. века није нарочито карактеристичан за период до 18. века. Ово је мо-

³ Током заточеништва у Војловици у периоду од 16. децембра 1942. до 14. септембра 1944. године Св. Николај Жички је написао молебни канон Војловичкој Словесници. Више о историји, опису и симболици садашње чудотворне иконе, али и претходних које су се налазиле у Војловици, види: Костић 2010 и Тодић 2011.

гуће један од старијих помена исихаста као Синаита и то у једној од првих монографија српских манастира. Узимајући у обзир оно што нам пружа Јоаникијева „Повест“, можемо констатовати више чињеница. Изгледа да помињање „преподобног оца Григорија Синајског“ подразумева да је светац познат, тј. аутор нема потребе да објашњава о коме је реч. Иако историја Војловице настаје око годину дана после закопавања моштију у земљу, аутор овај догађај не помиње. Он помиње Св. Григорија два пута. Последњи помен је на крају „Повести“, из кога се запажа да је ауторов однос према свецу био као према небеском покровитељу манастира Војловице. Тамо читамо: „опет се у име Светих бестелесних Архистратига Михаила и Гаврила, и Преподобног оца Григорија Синајскога, договорише са игуманом Никанором и братијом...“ (Миљковић 2002: 36). Игуман Јоаникије у „Повести“, настојећи да истакне древност манастира, његов настанак датира чак у 14. век. За њега, према др Владимиру Мошину, ни старина, ни ктиторство деспота Стефана нису подлегли сумњи, али је пресудна снага било монашко предање. Сасвим у духу барока, Миљковић је важност свог манастира истакао и чудотворном иконом Богородице и спомињањем моштију Григорија Синаита (Мошин 1938: 437). Све ово, у макар малој мери, указује да је реч о Војловичком, а не од некуд пренетом Синаиту.

Трон и кивот Св. Григорија Синаита се спомиње 1803. године (АМВ 1803) да би од 1805. године одсуствовало помињање светога уопште (АМВ 1805, 1806, 1807, 1809, 1812, 1814). Од 1820. у инвентарима је присутан запис о „кивоту са светим моштима“ (АМВ 1822, 1824, 1825, 1828, 1829), а од 1833. године среће се спомињање кивота са моштима који је са десне стране иконостаса, а на њему је осликана плехана кутија. Описује се и друга манастирска светиња, украшена сребрним фигурама, икона Пресвете Богородице (АМВ 1830, 1833, 1836, 1838, 1839, 1842, 1843, 1845, 1850). Икона Св. Григорија Синаита са његовим моштима се спомиње 1870. године. Налази се између два крста сребром окована. Ту се наводе и две певнице са Христовим гробом са десне стране (АМВ 1870). Следећи инвентари, доста каснији, не садрже опис црквеног инвентара. То су пописи „народно-црквеног коренитог иметка“ (АМВ 1897), па не постоји могућност да се прате даља збивања са моштима.

На првој корици „Апостола“ штампаног у Москви 1719. године стоји запис: „Овај Апостол је власништво општежитељног манастира Војловице. Манастирска обитељ чува мошти преподобног оца нашег Григорија Синаита“. Коментаришући овај запис, Никола Влајић с правом запажа да је потребан опсежнији мултидисципли-

нарни приступ како би се коначно могло рећи чије мошти данас почивају у манастирској цркви. Он наводи да је запис из друге половине 18. века (Влајић 2011: 4), а др Леонтије Павловић да је из 19. века (Павловић 1965: 198).

Временом је култ Св. Григорија у Војловици, али и шире, био заборављен. О томе сведочи неколико записа из прве половине 20. века. Доситеј Ђорић, војловички синђел (1923–1926) (Вуковић–Бугарски 2018: 219), нашавши једну стару заборављену манастирску књигу, оставио је драгоцену белешку у „Панчевцу“ 1924. године: „Мене је зачудило откуда да ова „Повест“ доноси слику Григорија Синајског али сам читајући саму „Повест“ видео, да се мошти овога светитеља налазе у св. храму манастирском, бар према предавању које се сачувало, и да је зато у овој повести донесен лик овога свеца“ (Ђорић 1924: 2). Привременом заборава, како се види, није се отела ни Милковићева манастирска историја.

Бивши јерођакон Георгије Малошевић, који је живео у Епископији у Вршцу а административно припадао братству манастира Војловице од 1937. до 1946. године (Вуковић–Бугарски 2018: 168), у троделном тексту о Војловици из 1936. године један поднаслов посвећује моштима Св. Григорија Синаита у Војловици. Он извештава да су мошти однекуд донете, а гроб је „са десне стране иконостаса“. Малошевић затим наводи житије Св. Григорија Синаита (Старијег) из „Охридског пролога“ за 9. август. Није извесно да ли је Малошевић заиста мислио на Старијег Синаита или га је грешком заменио са Горњачким Синаитом. „Бежећи испред турске најезде, калуђери су увек узимали са собом најдрагоценије предмете... Они су и овом приликом понели са собом мошти Пр. Григорија Синаита и донели у манастир Војловицу, закопавши их у храму с десне стране иконостаса да их не би безверци изложили поругама... До данас мало њих знају да се у манастиру Војловици налазе мошти Пр. Григорија Синаита...“ (Малошевић 1936: 95–96).⁴ Овде сазнајемо да култ Св. Григорија није био распрострањен, али су му мошти почивале у храму под земљом.

Године 1950. налази се податак да су у Војловици „почивале мошти Григорија Синаита“ (Петковић 1950: 58), али и 1984. године скелет пронађен у цркви није доведен у везу са моштима Синаита. На основу наведених записа немогуће је отети се утиску да је у 20. веку култ преподобног Григорија Синаита у Војловици и шире био заборављен. Зато прећуткивање имена Св. Григорија у литератури о манастиру не треба да изненађује. Као могуће разлоге ове појаве истичу се

⁴ Слично пише и протојереј Милош Поповић (Поповић 1982: 9).

промена монашких братстава, али и измештање гроба из јужне певнице у централни део наоса (1м северно) без задржавања старих обележја свете гробнице, о чему се бити више речи касније.

У новије време неизвесност по питању тога коме припадају мошти начинио је случај са моштима једног мученика. У манастиру Св. архиђакона Стефана у Сланцима су се према старијем предању чувале мошти Св. мученика Стефана, сланачког ђака. „Кажу да су Турци погубили овђе калуђера, којег су за мошњице обесили о дрвету, и 30 ђака, од којијех се најстарији, по имену Стефан, посвети, које кад Турци чују, опет се поврате, али не нађу његово тијело, јер га Срби прије однесу у Аустрију у манастир Воиловицу, те тако Турци само покваре манастир. Потље некаквом калуђеру из Високијех Дечана, који се звао Мерки-Седек, присни се да оправља овај манастир, и он дође Карађорђију и Младену, те му допусте да купи милостињу за то, али он не учини ништа кажу“ (Богић 1866: 237–238). Јоаким Вујић у свом „Путешествију кроз Србију“, које је реализовао 1826. године, бележи да су у припрати са леве стране у гробу почивале мошти Св. архиђакона Стефана (Богић 1866: 238), које су биле дар деспота Ђурђа Бранковића. Неки сматрају да се Вујић у Сланцима поклатио само празном гробном месту Св. Стефана ђака, јер су његове мошти већ биле измештене, али га је помешао за Св. Стефаном архиђаконом, чије су мошти такође биле у манастиру (Протић 1972: 12). Међутим, на гробу Св. Стефана архиђакона су се чудесна исцељења дешавала дуго времена (Дукић 1972: 25).

Време преноса моштију Св. Стефана ђака у Војловицу тешко је одредити. Године 1739. сланачки монаси напуштају свој манастир и одлазе у Кувеждин, а драгоцене ствари поверавају гретешким монасима (Медаковић 1972: 31–32). Како се мошти у инвентару том приликом сачињеном не спомињу, вероватно је да су тада и пренете у манастир Војловицу, али у њој нису остале дуго. Да ли су враћене у Сланце по повратку монаха око 1753. године, непознато је. За разлику од континуитивног помена Св. Григорија Синаита, у Војловци се ове мошти не помињу ни у једном познатом извору. Такође, приликом антрополошке анализе војловичких моштију нису установљени трагови који би указивали на мученичко страдање особе. Због тога би било претерано тврдити да мошти које почивају у Војловци припадају сланачком мученику. Таквом закључивању је био склон ипођакон Димитрије Плећевић. Он, дакле, пише: „У манастирској цркви у Војловци чува се кивот са нетрулежним моштима светитеља. Богослови и историчари углавном сматрају да мошти припадају манастирском подвижнику Григорију Синаиту. Међутим, много је ве-

роватније да мошти из Војловице припадају управо сланачком ђаку Стефану. У прилог овој чињеници иде и податак да су мошти преподобног Григорија почивале у Војловици у гробу, а не откривено, што сведочи запис из 1771. године“ (Плећевић 2008: 137, 171). Међутим, иако предање о преношењу моштију Св. Стефана ђака нажалост не прати ни један познати писани извор или предање у Војловици, то није довољно да се искључи историчност предања. Треба узети у обзир нарочиту близину ових двају манастира са две стране Дунава. Али, пошто је панчевачка област по продору непријатеља бивала прва на удару, ове мошти нису дуго остале у Војловици.

4. Археолошка истраживања

Значајан моменат у обнављању заборављеног култа Св. Григорија представља откривање његових моштију приликом археолошких истраживања у манастиру Војловици. Ископавања у цркви су обављена од 3. септембра до 4. октобра 1984. године у оквиру архитектонско-конзерваторских радова на цркви. Носилац пројекта је била Јединица заштите споменика културе при „Народном музеју Панчево“. Руководилац пројекта је био архитекта др Војислав Матић, координатор радова – историчар уметности Милана Веиновић, статичар – др Радомир Фолић, руководилац археолошких ископавања др Војислав Јовановић, а археолози су били Зорица Костић и Станимир Барачки.

Том приликом су 27. септембра 1984. године пронађене мошти Св. Григорија Синаита у централном делу цркве манастира Војловице, у гробници из 18. или 19. века јер је надгробна плоча од ружичастог мермера стајала у нивоу најмлађег пода (овај мермер је карактеристичан и за друге манастирске плоче и за Крст у центру Панчева из 1804. године, који су Немци уклонили 1941. године). На олтарском делу ове плоче представљен је крст у кругу. Испод ове представе је натпис на коме се помиње година 17__ и уопште је током времена отрвен. Особа је била сахрањена у опруженом положају, положена на леђа; руке су јој прекрштене на доњем делу трбуха, изнад карлице, десна преко леве.⁵ Пошто је приликом копања глава дислоцирана, не може се рећи какав јој је био првобитан положај,

⁵ На фотографијама из археолошке архиве је упадљиво то да је скелет лежао у анатомски исправном положају, са рукама савијеним у лактовима тако да се шаке преклапају, што је карактеристичан положај за упокојене монахе. Ово одаје утисак да скелет није измештан, али узимајући у обзир сазнања из инвентара и видљиву нагорелост костију, биће да је скелет анатомски веома добро сложен.

али се види да је почивала на правоугаоној, мало оштећеној опеци. Кости главе су биле веома трошне и са ребрима и ситним костима трупа најслабије очуване.⁶ Дужина скелета *in situ* је 1,80м. Покојник је вероватно био положен на даску, јер су поред скелета били уочљиви остаци беле боје. Пошто је трагова дрвета било и изнад костију, намеће се закључак да је и покривен даском. Да ли је био у питању дрвени сандук, не може се са сигурношћу утврдити, јер гвоздени клинови нису нађени, мада постоји могућност употребе дрвених клинова који су иструлели (Костић 1987: 21), што можда указује на то да су мошти биле положене у кивоту који је био раније у цркви. С обзиром да је гроб лоциран у средишњем делу наоса, испред царских двери, а пошто у гробу није било прилога, може се претпоставити да је припадао неком црквеном великодостојнику из монашких редова (Костић 1988: 21). То је био једини гроб пронађен у оквиру цркве (Костић 1987: 21). Из „Дневника археолошких истраживања у манастиру Војловици“ сазнајемо да су мошти пронађене на дубини од 1,68м. Очуваност скелета је била осредња (Костић– Барачки 1984). Мошти су извађене из гробног налаза и обрисане меком четком. Због оштећености скелета праће није било погодно. Због састава и влажности земљишта ребра и ситне кости трупа и главе су биле најтрошније (Милановић 1984). Пронађене мошти су сачуване у канцеларији Милане Веиновић у манастирској згради и нису узорковане, али су разврстане по кутијама и кесама (Јовановић–Костић 1984) и ради евентуалних остеолошких анализа, које по свему судећи нису обављене, пренете су у „Народни музеј Панчево“, да би манастиру Војловици биле враћене тек 1991. године (Брмболић 1991). Мошти су у време настојатеља Тимотеја Косановића (1993–1996), положене у кивот у манастирској цркви.

Запис на надгробној плочи је веома оштећен и нечитак. Игуман војловички Димитрије Лазич је назрео да на оштећеном запису јелинским писмом стоји „Никола Диамантис“. Такође, одгонетнуо је и 1783. годину коју је Ђорић, описујући надгробне споменике у манастиру, грешком навео као 1788. годину (Ђорић 1940: 384).⁷ Игуман Димитрије је поменути плочу упоредио са надгробним спомеником наспрам олтарске апсиде и нашао идентично име и годину. Диамантис је пореклом био Јелин или Цинцар. Био је епитроп (управник

⁶ Данас сачувани делови скелета су заправо сви изузев ових ситнијих и трошних костију, тако да би неко пробирање делова скелета, у контексту постојећих дилема Горњак–Војловица, било мало вероватно.

⁷ Узгред, треба споменути да Матић наводи гроб извесног Јелина Дијамандија Николајевића из 1747. године (Матић 1988: 9).

имања) манастира. По свему судећи, није био клирик те никако није могао бити почастован сахрањивањем испред царских двери. Неизвесно је до када је ова плоча била изложена спољашњим климатским приликама, али по мери оштећености биће да је тек после дужег периода нашла своје место у цркви. Непознато је зашто је унета у цркву и њом прекривен гроб Св. Григорија Синаита, као и када је и зашто његов гроб премештен у средишњи део наоса.

Најприхватљивија претпоставка идентификације гробног налаза је да је гроб испред царских двери припадао некој угледнијој личности из реда монаха, можда неком војловичком игуману. Међу познатијим војловичким игуманима прво место заузима Јонаникије Милковић, обновитељ манастира, познати сликар и писац „Повести“ (Мошин 1938: 435–441). Познато је, затим, да је у време игумана Пајсија Милутиновића 1752. године саграђена „Пајсијева припрата“. У његово време се у Војловици упокојио хиландарски проигуман хаџи-Арсеније, о чему Зорица Костић пише: „Било би претерано тврдити да је у питању његов гроб, али је то ипак податак на коме се, бар на тренутак, зауставља мисао“ (Костић 1987: 2). Као највероватније се, међутим, чини да је овако почасно место испред олтару нашло тело личности за коју је везано оснивање манастира и која је имала светачки култ.

У јужној певници, испред трона Св. Григорија Синаита, где је био гроб свеца, археолози су на дубини од 0,25м од нивоа пода пронашли камену конструкцију димензија 1,67x0,93м која је у многоне подсећала на покривач гроба. Није била од монолитног камена, већ од малих комада међусобно везаних малтером са додатком једне опеке. Камење је било у једном реду, просечне висине 0,14м (Милановић 1984). У слоју изнад ове конструкције и јужно од ње били су разбацани гвоздени клинови, фрагменти костију и стакла, трагови изгорелог дрвета и новац (и један мађарски новчић из 18. века). Испод камене конструкције и блока је копано 1,74м од нивоа најмлађег пода, али гробног налаза није било (Милановић 1984).

Време и повод измештања гробнице Св. Григорија Војловичког нису нам познати. Штавише, тако нешто тешко је објаснити. Као могућност се предлажу архитектонске промене услед велике обнове цркве које су се догодиле крајем 19. века.⁸ Евентуално би се навела чињеница да су монаси са драгоценостима 1848. године у револуцији напустили манастир и пребегли преко Дунава (Војновић 2015: 16),

⁸ Тада је уклоњена и купола да би нова била стављена тек у време велике обнове прошлог века (Матић 1988: 11).

али се кивот са моштима у манастиру спомиње у следећем сачуваном Инвентару 1850. године и касније. На знатно слабљење култа је сигурно утицало затварање манастира и интернирање монаха 1914. године, што је потрајало до 1916. године (Матић 1988: 11; Микић 1940: 2). Монаси који су потом дошли у Војловицу нису имали очигледан гроб са десне стране иконостаса, о коме су могли да се информишу код Милковића или у архиви манастирској, док за измештање моштију нису знали. Тако је, верује се, дошло до знатног слабљења култа светог исихасте. О старој надгробној плочи и скупоценом кивоту који су били у јужној певници не постоје трагови, осим што су археолошка ископавања указала на остатке претходне гробнице.

5. Антрополошка анализа

Пронађене мошти су годинама почивале у кивоту без извесности у погледу тога о ком свецу је реч. Сумњичавост која до данас влада извесним делом је оправдана, будући да недостају било какве информације о животу свеца. Локација гроба је такође била необјашњива, јер се знало да је гроб Св. Григорија са „десне стране иконостаса“. Било је оних који су сматрали да пронађене кости нису свете мошти, али боја моштију и нарочито њихов мирис показују супротно. Следећу фазу у откривању заборављене светиње представља антрополошка анализа моштију која је извршена 29. августа 2017. године у манастиру Војловици од стране др Србољуба Живановића, др Марије Ђурић и др Данијеле Ђонић из лабораторије за антропологију Анатомског института у Београду.

„Антрополошки извештај за анализирани скелетне остатке из манастира Војловица“ бележи да је анализиран људски скелет без меког ткива. Кости су светлобраон боје, суве, одмашћене (старе кости, које су дуго у гробници), делимично очуване, на појединима су видљиви трагови нагорелости, за коју је вероватно да је последица пожара из 1788. године, јер су тада мошти биле у кивоту над земљом. Присутни су следећи делови скелета: задњи део крова лобање (задњи део обе темене кости и део људске потиљачне кости) са неколико трагова нагорелости; део људске чеоне кости са леве стране; мањи фрагмент тела доње вилице; један кутњак са веома израженом абразијом; лева кључњача без медијалног крајка и фрагменти латералног крајка десне кључњаче; фрагмент око акромиона леве лопатичне кости, оба хемеруса у целини, радијус десни у целини, обе улне у целини; скелети обе шаке са: три костију ручја (скафоидна, лунатум

и капитатум), 9 метакарпалних костију и 8 фаланги прстију; на неколико костију присутни су трагови нагорелости; обе карличне кости, лева карлична кост је без препонског и горњег бедреног дела, десна карлична кост је без седалног дела са фрагментисаним бедреним и препонским делом; прексимални део крсне кости са присутним траговима нагорелости, оба фемура са делимично оштећеним главама на којима су присутни трагови нагорелости, обе чашице, обе тибие у целини, дисталне две трећине десне фибуле; скелети оба стопала са присутним: обе скочне, чунасте и медијалне и латералне клинасте кости, десном петном кости, кубоидном кости, седам метатарзалних костију и четири фаланге. Пол скелетних остатака процењен је на основу морфолошких одлика карличних костију од -2 (хиперфеминине) до +2 (хипермаскулине) и морфолошких одлика лобање од -2 (хиперфеминине) до +2 (хипермаскулине). Индивидуална старост у моменту смрти процењена је на основу морфолошких карактеристика пубичне симфизе: метод Suchey & Brooks, 1986: фаза IV/V (35,2–45,6 год.), ектокранијалног затварања шавова (од 0 до 2): лабдоидни – 0. На основу максималне дужине дугих костију процењена је заживотна висина тела која по методи Trotter и Gleser (1958) износи $178,34 \pm 2,99$ цм, а по методи Pearson (1988) износи 173,84цм. Палеопатолошки налаз показује да је тело леве улне благо заживотно деформисано у облику конвексног лука пут унутра, без знакова заживотне фрактуре, што, иако нема значаја за циљ овог истраживања, представља једини детаљ из живота светога који је засигуран. Закључује да се ради о посмртним остацима најмање једне одрасле мушке особе, приближне старости у моменту смрти између 35 и 45 година (просечни животни век људи у 14. веку био је око 50 година) и приближне висине око 175цм (просечна висина средњевековних мушкараца је 168цм)“ (Живановић и др. 2017).

Др Србољуб Живановић у саопштењу игуману Димитрију Лазићу наводи две веома битне спознаје палеопатолошке анализе, које без хемијско-лабораторијске анализе није могао да уврсти у званични антрополошки извештај. Пише да се ради о особи која је, према епигенетским карактеристикама остатка лобање и других костију, била медитеранског, грацилног типа и да је потицала са неког грчког острва или пак северне Африке. Ово битно поткрепљује предање о Синаиту који је могао доћи са грчких простора, одакле му није била далеко Света Гора Атонска, па ни утицај исихастичког покрета. Живановић је на основу искуства са упоредним антрополошким анализама средњевековних људи могао одредити да скелет припада 14. или 15. веку, што и те како потврђује предање о Синаиту (Живановић 2017).

6. Случај: Григорије Горњачки

Преподобни Григорије Синаит Војловички је, како се закључује на основу познатих историјских извора, у 20. веку био поистовећен са преподобним Григоријем Синаитом Горњачким. Узрок за ово свакако треба тражити у недостатку историјских података који би темељно оправдали постојање двојице истоимених Синаита. Први покушај замењивања личности светаца забележен је, како се видело, код јерођакона Георгија Малошевића 1936. године (Малошевић 1936: 95–96). Међутим, прва расправа о идентичности двојице Григорија припада бившем јеромонаху др Леонтију Павловићу, који 1965. године у докторској дисертацији закључује да се ради о двојници Григорија.

Мошти Св. Григорија Горњачког су из Горњака однете у манастир Орешковицу у 16. веку и тамо биле све до краја 17. века. Од 1733. године Григоријева гробница се поново помиње у Горњаку. Пошто се Григоријево мошти 1771. године спомињу у манастиру Војловици „у гробу в земљи“, уколико се ту мисли на Григорија Горњачког, онда су оне могле бити пренете 1738. године за време друге сеобе Срба. Ако су у Војловицу однете мошти Григорија Горњачког, по Павловићу је било бесмислено закопати их у земљу јер је „њихово излагање вишеструко користило“ (али закопавање у земљу је био најсигурнији начин да се мошти сачувају). Питање које је требало истражити јесте да ли је забележено кад су мошти враћене у Горњак и зашто су и тамо поново стављене у гробницу. Иако свестан да се одговори на ова и друга питања у вези са постављеном проблематиком могу дати тек иза дубље студије, Павловић је покушао да донесе закључак помоћу других премиса. Карактеристично је да Војловица и цео Банат немају никаквих прича ни обичаја везаних за Григоријево мошти, али то није случај са околином Горњака. То, по њему, говори или да су Григоријево мошти биле кратко у Војловици или, још пре, да се у Војловици ради о неком другом Григорију, можда Србину, који је брзо заборављен, а касније помешан са познатијим Григоријем Горњачким. Узимајући да запис о почивању моштију Св. Григорија у Војловици у једном „Апостолу“ потиче из 19. века, Павловић га је упоредио са одређеним записом о почивању моштију Св. Григорија у Горњаку из истог периода и закључио да се ради о двојници истоимених подвижника. Притом додаје да се ни са једним од ове двојице не може идентификовати њихов трећи имењак Григорије Куманички (Павловић 1965: 197–198).

Др Ђорђе Радојичић се у свом бављењу Григоријем Горњачким ослања на истраживање Павловића. Интересантно је да наводи као по-

грешно мишљење Јиречека да је у Горњаку сахрањен Григорије Старији, што је било присутно и код Малошевића по питању Војловице (Радојичић 1967: 211–212). Архимандрит др Јустин Поповић је сматрао као највероватније да су услед опасности од Турака мошти Григорија Горњачког ношене по разним манастирима, па и у Орешковицу и Војловицу, јер и данас сачуване мошти његове у Горњаку јесу углавном само делови (Поповић 1998: 258). Истраживање ове теме од стране Св. Јустина Ћелијског није превазилазило искључиво агиографски оквир писања дванаестотомних „Житија светих“. Дотадашња истраживања Павловића и Радојичића је касније користио и сажео Митрополит Амфилохије (Радовић 2010: 227–228), тако да ће новија истраживања Војловице бити имплицирана тек опсежним архитектонско-конзерваторским радовима деведесетих година и сређивањем манастирске библиотеке и архива од стране др Жарка Војновића.

С обзиром да пре 1771. године немамо сачуваних помена светог Синаита у Војловици, упадљива је могућност да су мошти донете од некуд. Познато је да су мошти Григорија Горњачког преношене на релацији: Григоријат–Горњак–Орешковица, али се не зна да ли су биле у целини и да ли су још негде ношене. Приликом антрополошког прегледа војловичких моштију утврђено је да се на појединим костима виде дискретни трагови нагорелости. Григоријат на Светој Гори, Горњак и Војловица су током своје дуге историје били више пута паљени од стране Турака.

Григоријат, први манастир везан за живот Св. Григорија Горњачког, захватила су два велика пожара: 1500. и 1761. године (Поповић 1998: 255). Што се тиче Горњака, деспот Ђурађ Бранковић је 1437. године предао Турцима градове Вишеслав и Ждрело, када почиње исељавање монаха из манастира Горњака, који су са собом носили књиге и драгоцености. Они су долазили до фрушкогорских манастира. Овако несигурно стање потрајало је приближно два века. Међу драгоценостима монаси су сигурно понели мошти Св. Григорија Синаита, за које се зна да су биле у Орешковици од 1525. године до краја 17. века (Павловић 1965: 198). Гробница Св. Григорија се помиње у Горњаку 1733. године (Поповић 1998: 258). Пожаревачки мир 1719. године манастир је дочекао порушен, а 1773. године бугарски егзарх сведочи о обнављању манастира (Митошевић 1976: 22), као и о гробници Св. Григорија Синаита у њему (Поповић 1998: 258). Током 18. века манастир је био више пута рушен и паљен, закључно са 1788. годином, после чега се успешно обнавља (Митошевић 1976: 23). Иако преко Дунава, ни манастир Војловица у Банату није остао поштеђен турских упада. Територијална блискост са окупира-

ном Србијом није гарантовала сигурност јер су Турци могли брзо и лако да га нападну. Манастир је потпуно изгорео 1716. године, а са њим у цркви и тројица монаха (Миљковић 2002: 28), да би био обновљен 1730. године. Поново је спаљен 1738. године, а реновиран 1752. године. До темеља је спаљен 1788. године, да би био обновљен 1791. године (Брмболић 1997: 248). Када је реч о збивањима са моштима Григорија Горњачког суочени смо са многим нејасноћама. Постоје две верзије о кретањима ових моштију. По првој, Григорије се упокојио 1406. године у Григоријату где је и сахрањен, а мошти су му после пожара у Григоријату 1761. године пренете у Горњак. Друга верзија подразумева да се Григорије упокојио у Горњаку и да су му мошти сахрањене код горње цркве (Поповић 1998: 258). Касније су премештене у Решковицу. Постоји запис да је игуман Сава 1900. године извадио Григоријеве мошти из гробнице и ставио у ковчег (82x34цм) (Павловић 1965: 198) У једном писму које је из Конзисторије београдске упућено Министарству просвете и црквених дела наводи се да је 1885. године дошло до урушавања ове гробнице па је сигурно тај догађај иницирао измештање моштију. У том тренутку се није поуздано знало да ли су у њему мошти Св. Григорија, али је био место народног поштовања (АС 1885).

Решавање случаја отежавају: различита предања о премештањима моштију без прецизирања да ли се ради о целим или делу, многа уништавања манастира, недореченост израза Синаит итд. Закључци који се могу извести на основу до сада наведених чињеница и претпоставки, колико год их било, не могу бити апсолутно веродостојни. Будући да ова тема по природи захтева веродостојно решење, бар у круцијалним деловима који се доводе у везу са молитвеним и литургијским поштовањем светих (канонизација, култ моштију), настојаће се да се колико је год могуће разреши постављена проблематика.

Поменути иконе преподобног оца Григорија из времена игумана Јоаникија могу да буду од помоћи при идентификацији Војловичког Синаита, посебно ако се узме у обзир чињеница да су барокне иконе ближе историјском реализму. Са десне стране иконостаса војловичке цркве, насупрот икони Мајке Божје Војловичке Словеснице, у трону стоји барокна икона преподобног Григорија Синаита са дугом седом брадом. Ако се примети пејзажна позадина иконе, може се замислити представа Дунава који је од манастира удаљен око 3 км. Григорије стоји на обали испод Дунава, док предео изнад Дунава карактеришу узвишења (Србија јужно од Дунава). На икони у бакрорезу на пејзажној позадини запажа се представа цркве, онакве каква је била војловичка почетком 19. века. На овој икони се

уочава иста представа, изнад које се уздиже фигура свеца. Са једне стране је равница са црквом, а са друге је планина са дрвећем. Ово објашњава др Мирослава Костић: „Изглед манастира Војловице, који се на бакрорезној икони појављује у доњем левом углу, на икони са иконостаса је изостављен. Представљање изгледа манастира било је тенденциозно и једнако прагматично, условљено захтевом за корисношћу“ (Костић 2010: 165).

Историјским испитивањем живота Св. Григорија Горњачког могло би се доћи до одређених закључака у светлу резултата антрополошке анализе војловичких моштију. Методе су делимично условљене, па ће овакви покушаји можда бити оцењени као претерани.

Наиме, антрополошки је одређена заживотна старост и порекло Св. Григорија у Војловици. Порекло је одређено на основу епигенетских карактеристика лобање, али с обзиром да је она веома фрагментисана, ово није непобитно утврђено, због чега о томе не читамо ништа у антрополошком извештају. Горњачки Синаит је, по старом светогорском предању, пореклом био Србин, а из његовог „Житија преподобног Ромила“ увиђамо да је добро знао словенски језик (Радојичић 1967: 199). Његова житија су изгубљена, а једини писани траг о томе је сачуван у служби: „из Србије, преподобни, свима благодаћу засијавши, обасјаваш муњама чудеса, Григорије, због чега те с љубављу увек величају“ (Пигољ 2010: 148). Ако је Св. Григорије у Војловици заиста Грк, а Св. Григорије у Горњаку заиста Србин, јасно је да се ради о две различите особе. Покушајем да се одреди заживотна старост Св. Григорија Горњачког показало би се да ли одступа од одређене заживотне старости Св. Григорија Војловичког. Када је Григорије Млађи, Горњачки рођен није познато. У житију Св. Атанасија Метеорита налазимо да је Григорије Млађи (није потврђено да ли је реч о Млађем Григорију или неком другом, али је ова претпоставка митрополита др Амфилохија доста уверљива) постао ученик Григорија Старијег на Светој Гори. Када је Старији отишао у Парорију, Млађи је остао и „дуго се подвизавао“. Јеромонах Калист, будући патријарх цариградски, Млађем је послао Атанасија. Григорије Млађи постаје духовни руководитељ и монаши Атанасија. Они заједно прелазе на Метеоре (Поповић 1973: 297–305). Григорије ту борави десет година, одлази у Солун, па опет на Свету Гору, и затим у Парорију. Ови догађаји нису временски одређени. Када је дошао у Парорију, Старијег Григорија није затекао у животу (упокојио се 27. новембра 1346. године са око 78 година живота), али је манастир био у процвату (све до 1371. године) (Пигољ 2010: 149–150). По игуману Петру Пигољу, Григорије Млађи долази у Парорију крајем прве половине 14. века

(Пигољ 2010: 150), што је убрзо након упокојења Св. Григорија Старијег. Патријарх српски Св. Спиридон 1380. године Григорија назива „кир старцем“ (Пигољ 2010: 157), али то се може односити и на његово духовно звање. По светогорском предању које још није историјски потврђено, Св. Григорије Млађи је уснуо 1406. године у Григоријату (Пигољ 2010: 158). Између доласка у Парорију и упокојења је протекло око пола века. Григорије у Парорију не долази нарочито млад, сигурно не пре тридесете године. Оквирним рачунањем старости Св. Григорија Горњачког долазимо до тога је имао бар 80 година у тренутку када се упокојио. Уколико је Григорије Војловички имао око 40 година (највише 55 година), а Григорије Горњачки око 80 година, јасно је да се ради о два различита личностима.

Последњу реч у вези са сумњом у идентичност Војловичког и Горњачког Синаита дала би даља лабораторијска испитивања, за која се до сада није указала прилика. Но, јасно је да увидом у историјске изворе и визуелни наратив икона, те спознајама археолошких истраживања и антрополошке анализе, ова сумња представља недоказану, али не и необориву хипотезу.

7. Црквено прослављање

У складу са резултатима спроведеног истраживања које је потврдило вековно предање чувано у древној светињи, наше мисли и жеље се крећу ка установљењу општег литургијског поштовања богооткривеног нам светог. Молитвено поштовање верног народа црквене заједнице панчевачке, Епархије банатске и шире огледа се у томе што верни народ, изражавајући истинску црквену свест, побожно приступа кивоту са моштима, верујући да приступа ником другом до преподобном Григорију Синаиту. Игуман Јоаникије помиње Св. Григорија као чудотворца, тј. као онога који даје исцељења онима који му с вером приступају, што се може схватити буквално, али и стилски-књижевно (Миљковић 2002: 32). У новије време нису забележени примери чудесног молитвеног заступништва овог свеца, што не би значило и да их нема. Исцељења која се догађају у манастиру Војловици, приписују се чудотворној икони Мајке Божије.

Спомен преподобног оца Григорија у манастиру Војловици већ има агиографски, иконографски и химнографски елемент, тј. богослужбено-литургијски карактер. Зато се доноси синаксарско житије преподобног Григорија.

„Житије овог преподобног оца беше сакривено од света у Христу Исусу и тако остаде до данас. Ради свеопште користи Христове Цркве, Господ који освећује временâ и просторе, милостиво показа по нешто од житија овог Божјег служитеља. Он је по пореклу био Јелин и пребегао је у Србију светих и благоверних владара наших кнеза Лазара и деспота Стефана. Живео је у славно доба ученика преподобног Григорија Старијег Синаита, чијег духа је настављач и био. Подвизавајући се узвишеним монашким подвигом, овај, један од славних Христових, био је житељ пустих шума војловичких, где је устројен манастир светих Арханђела, одакле је душом прешао у уживање сладости духовних, а телом био погребен на овом светом месту. Током историје манастирске мошти су вађене из гроба, али пошто су страдале у пожару приликом спаљивања манастира, оне су поново положене у земљу у манастирској цркви. Ове свете и мирисне мошти су 1984. године извађене из гроба, а касније часно положене у манастирској цркви ради благослова свима који им притичу с вером. У ове дане спасења засијала је нествореном светлошћу слава Христова, јер се обнавља светост древних дана преподобног и богоносног оца нашег Григорија, покровитеља и чудотворца ове свете обитељи. Његовим светим и богопријатним молитвама, Госпode Исусе Христе, Боже наш, помилуј и спаси нас. Амин.“

Пошто се јавила потреба за богослужбеним прослављањем све­тога, с Божјом благодаћу написана је служба преподобном Григорију.⁹ Убрзо је иконописана икона Војловичког подвижника, рад иконописца Зорана Маслића, а потом и друга икона, рад јереја Чедомира Милосављевића. На икони Сабора светих Синаита и њихових наследника у српским и приморским земљама просијавших коју је недавно насликала Радмила Несторовић своје место је добио и Григорије Војловички. Нажалост, не постоји трагови о томе када је раније вршен спомен Преподобног. По предлогу јеромонаха Димитрија, игумана свештене обитељи војловичке, 7/20. децембар је одређен као погодан дан када би се литургијски прослављао обновљени спомен древног подвижника, зато што се тада врши спомен и

⁹ Види нашу „Службу Преподобном Григорију Војловичком Синаиту“ (Љубић 2017; линк у библиографији). Канон је написан пред моштима Преподобног на празник Св. Арханђела Гаврила, 26. јула 2017. године. Служба је завршена на празник Св. Козме Мелода, 25. октобра 2017. године. Уочи спомена Светог 2018. године састављен је молебни канон Преподобном Григорију.

Св. Григорија Горњачког и Григорија Куманичког, савременика нашег свеца. Тог дана 2017. године, по први пут у новије доба, свечано је прослављен спомен преподобног оца Григорија.

Верујемо да наши црквени пастири, пошто имају за циљ да следе Божју вољу, умеју да је препознају и у откривању и прослављењу Преподобног Григорија те саборним уврштавањем његовог имена међу свете православне Христове Цркве потврде очигледну вољу јединог Прославитеља и Објавитеља светих.¹⁰

8. Закључак

Захваљујући мултидисциплинарном приступу који је обухватио историју, археологију, антропологију и агиологију, долази се до закључка. Мошти Св. Григорија Синаита, које се први пут спомињу 1771. године, током 18. и 19. века су вађене из гроба који је уз јужну певницу цркве манастира Војловице, па су тако 1788. године биле захваћене пожаром. Највероватније су крајем 19. века похрањене испред царских двери и покривене туђом надгробном плочом, а ратна стања и друге околности су допринеле забораву древне светиње. У 20. веку се отвара могућност идентичности Војловичког и Горњачког Синаита, па се у научним круговима се о томе расправља. Ова могућност данас може бити одбачена, упркос томе што је питање где се налази већи део моштију Св. Григорија Горњачког још увек отворено. Мошти су у Војловици пронађене 1984. године приликом археолошких ископавања, а антрополошка анализа је указала на неке битне детаље. Сумирајући рад, закључује се да војловички манастир данас опет поносно у кивоту чува свете и благомирисне мошти преподобног Григорија Синаита Војловичког, али и оне њега, потврђујући традиционални култни континуитет у Арханђелском манастиру. Значајно поткрепљење изнетих резултата налази се у свести живе Христове Цркве – народа Божјег који с вером приступа моштима Светог Григорија Исихасте.

¹⁰ Подсећамо на пут којим је ходила мисао оних који су се бавили питањем о Св. Григорију, од тренутка обретења његових моштију до најновијих истраживања и сазнања. Све то би требало да буде овенчано свечаним објављивањем Војловичког Синаита као једног од светих Православне Цркве. Сматрамо да је дошла „пуноћа временâ“, а да све што јасно знамо о светом представља „знаке времена“. С обзиром да се ради о обнављању заборављеног култа, „канонизација“ није неопходна, али би имала позитивну практичну и пастирску улогу.

Библиографија

Извори

- Brmbolić, M. (21. oktobar 1991): *Zapisnik o primopredaji kostiju iz grobnog nalaza sa arheoloških iskopavanja u crkvi manastira Vojlovica*, Pančevo: Narodni muzej Pančevo.
- Živanović, S. – Đurić, M. [i dr.] (2017): *Antropološki izveštaj za analizirane skeletne ostatke iz manastira Vojlovica*, Anatomski institut Beograd.
- Живановић, С. (6. септембар 2017): *Прејугобни и Свеиши Григорије Војловачки*, Манастир Војловица.
- Архив манастира Војловице, „Inventarium“, 1775.9.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1782.2.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1782.4.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1799.6.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1803.7.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1805.6.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1806.9.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1807.10.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1809.10.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1812.6.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1814.9.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1820.18.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1822.38.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1824.18.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1825.52.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1828.9.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1829.13.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1830.18.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1833.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1836.20.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1838.11.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1839.16.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1842.37.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1843.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1845.31.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1850.28.
- Архив манастира Војловице, „Инвентаријум“, 1870.1.
- Архив манастира Војловице, „Инвентар“, 1897.20.
- Архив манастира Војловице, „Рачуни прихода и расхода“, 1783.2.

- Архив манастира Војловице, „Рачуни прихода и расхода“, 1785.1.
Архив манастира Војловице, „Рачуни прихода и расхода“, 1786.2.
Архив Србије, МПс–Ц, „Писмо Министру просвете и црквених дела“, 1885. IV. 85.
Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, МПБ, „Описаније“, 1771.5.
Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, МПБ, „Попис ствари“, 1739.5.
Jovanović, V. – Kostić, Z. (1984): *Izveštaj o arheološkim istraživanjima na lokalitetu manastira Vojlovica*, Zavod za zaštitu spomenika kulture Pančevo.
Kostić, Z. – Barački, S. (28. septembar 1984): *Grobni zapisnik*, Zavod za zaštitu spomenika kulture Pančevo.
Љубић, Л. (2017): „Служба Преподобном Григорију Војловичком Синаиту“, Свештени манастир Војловица 2017, IntRes: http://novisrbijak.narod.ru/PDF_files/Lazar_Ljubic/12-07_Grigorije_Vojlovichki1.pdf (посећено 30. 11. 2018).
Milanović, I. (1984): *Dnevnik arheoloških radova na lokalitetu manastir Vojlovica*, Zavod za zaštitu spomenika kulture Pančevo.

Литература

- Богдановић, Д. – Михаљчић, Р. [и др.] (2000): *Историја српског народа. Књига 2. Доба борби за очување и обнову државе (1371–1537)*, Београд: Српска књижевна задруга.
Богић, В. А. (1866): „Опис врачарског среза“, *Гласник Друштва српске словесности* 19, Београд: Друштво српске словесности, стр. 237–238.
Брмболић, М. (1997): „Манастир Војловица у светлу нових археолошких истраживања“, *Гласник Српског археолошког друштва* 13, Београд: Српско археолошко друштво, стр. 241–251.
Влајић, Н. (2011): *Старе бојослужбене књиге манастира Војловице, Панчево*: Завод за заштиту споменика културе Панчево.
Војновић, Ж. (2015): *Кућа на камену: Војловица и њене књиге*, Београд: Народна библиотека Србије.
Вуковић, С. – Бугарски, С. (2018): *Монаштво Карловачке митрополије: траја за Биографски речник*, Београд: Манастир Гргетег.
Грујић, Р. (1906) „Прилози историји српских банатских манастира у другој половини XVIII века“, *Богословски гласник* 9, Београд: Православни богословски факултет, стр. 25–36.

- Ђорић, Д. (1924): „Једна стара књига“, *Панчевац* 21, Панчево, стр. 1–3.
- Ђорић, Д. (1940): „Натписи на надгробним споменицима Ман. Војловица“, *Гласник историјског друштва у Новом Саду* 41–42, Нови Сад: Историско друштво у Новом Саду, стр. 383–385.
- Ивић, А. (1939): *Историја Срба у Војводини*, Матица српска: Нови Сад.
- Калић, Ј. [и др.] (1982): *Историја српског народа, књ. 2*, Београд: Српска књижевна задруга, стр. 64–87.
- Костић, З. (1987): „Археолошка истраживања у цркви манастира Војловице 1984. године“, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине* 14, Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, стр. 19–24.
- Костић, З. (1988): „Археолошка истраживања у цркви манастира Војловице“, у *Конзерваторско-рестаурациски радови на цркви манастира Војловице*, Панчево: Народни музеј Панчево, стр. 19–21.
- Костић, М. (2010): „Иконостас са троновима цркве манастира Војловица“, *Саопштења* 42, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 149–166.
- Малошевић, Г. (1936): „Манастир Војловица“, *Духовна слика* 2, Сремски Карловци: Монашко удружење Српске православне цркве у Краљевини Југославији, стр. 93–104.
- Матић, В. (1988): „Историја манастира Војловица“, у *Конзерваторско-рестаурациски радови на цркви манастира Војловице*, Панчево: Народни музеј Панчево, стр. 5–22.
- Матић, В. (1973): „Манастир Војловица“, *Зборник за ликовне уметности МС* 9, Нови Сад: Матица српска, стр. 150–171.
- Микић, В. (1940): „Манастир Војловица“, *Панчевачка недеља* 335, стр. 2–4.
- Миљковић, Ј. (2002): *Повести ошмијељнога манастира Војловице*, прев. Ж. Војновић, Панчево: Историјски архив у Панчеву – Књижара Прота Васа – Градска библиотека Панчево.
- Миљковић, С. (1999): „Порекло манастира Војловица код Панчева“, *Свеске: часопис за књижевност, уметност и културу* 50, Панчево: Мали Немо, стр. 219–221.
- Митошевић, Д. (1976): *Манастир Горњак – задужбина кнеза Лазара: 14. век*, Пожаревац: Манастир Горњак.
- Мошин, В. (1938): „Јоаникије Милковић“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 18, Београд: Филозофски факултет, стр. 435–441.
- Павловић, Л. (1965): *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево: Народни музеј Смедерево.

- Павловић, Т. (2006): „Археолошко-историјска интерпретација манастира Војловица“. *Петничке свеске* 61/3, Ваљево: Истраживачка станица Петница, стр. 329–342.
- Пигољ, П. (2010): „Преподобни Григорије Синаит и његови духовни следбеници“, у *Исихазам – освајање унутарњих простора* (2010), Православна едиција „Ријеч“, књ. 10, Будва: Манастир Подмаине.
- Петковић, В. (1950): *Прејлед црквених споменика кроз њовесницу српској народа*, Београд: Српска академија наука.
- Плећевић, Д. (2008): *Српски свештачник*, Београд: Словенско слово.
- Поповић, Ј. (1998): *Жишја свейих за децембар*, Београд: Манастир Ђелије.
- Поповић, М. (1982): „Шестота годишњица манастира Војловице“. *Банатски весник* 4, Вршац: Епархија банатска, стр. 8–10.
- Протић, М. – Дукић, Ж. [и др.] (1972): *Чишанка о манастиру Свештој Стефана у Сланцима – мешоха хиландарској*, Београд: Православље.
- Радовић, А. (2010): „Синаити и њихов значај у животу Србије XIV и XV века“, у *Исихазам – освајање унутарњих простора* (2010), Православна едиција „Ријеч“, књ. 10, Будва: Манастир Подмаине.
- Радојичић, Ђ. (1967): *Књижевна збивања и стварања код Срба у средњем веку и у шурско доба*, Нови Сад: Матица српска.
- Руварац, Д. (1887): „О манастиру Војловица“, *Браник* 80, Нови Сад, стр. 1–2.
- Тодић, Б. (2011): „Још нешто о Војловици и њеним иконостасима и троновима“, *Саошшења* 43, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 85–98.

Примљено: 4. 12. 2018.
Исправљено: 15. 3. 2019.
Одобрено: 1. 8. 2019.

VENERABLE GREGORY OF VOJLOVICA SINAITE

Lazar Ljubić
Diocese of Timok,
Zaječar

***Summary:** This text is devoted to venerable Gregory the Sinaite of Vojlovica. The motif for this is hagiologic and it is reflected in the need to explore saintly side of Gregory's personality, and to remove existing suspicions, all of that in context of his canonisation by the church. Starting with scarce and undisclosed historical sources and facts, that cannot be easily validated, we are going to access archaeological and anthropological way of exploring this topic which will prove to be very vital. We will also bring about collected texts relevant for this topic. The importance of this effort can be seen in its answer to questions asked many times: who is Gregory the Sinaite whose relics (remains) are in Vojlovica? Is he the same Gregory Sinaite whose relics (remains) are in Gornjak? This is a multidisciplinary text which is in its entirety devoted to this topic and it corroborates renewed celebration of God's benefactor Gregory, which would imply hagiographic, iconographic and hymnographic elements.*

***Key words:** St. Gregory of Vojlovica, relics, Sinaites, archaeology, anthropology, St. Gregory of Gornjak.*